

иду тако лако на рушење личне слободе одрешито одбили сваки покушај да се ограниче наклоности, које би, када би им се задовољило, донеле потомству само јада и понижења а онима пак, који по своме положају могу да осете, небројених невоља. Упоредимо ли ово чудновато поштовање и непоштовање, по коме човечанство и поштује и не поштује слободу, доћи ћемо до тог мњења.; да људи без сваке сумње имају права, дирати у друге, а немају никако права, радити по својој вољи и онда, када тиме не дирају ни у кога.

Примичући се крају овог мог списка, ваља ми, да споменем још многа питања, која се односе на делокруг мешања владе, и која, мада су у вези са овом мојом расправом, ипак строго узевши, не спадају овде. То су они случајеви где се разлози, који се наводе против мешања, не односе на начело слободе; ту се не пита, хоћемо ли ограничити личну радњу, него хоћемо ли је потпомоћи; пита се, треба ли влада, сама или преко других, да чини, што у корист појединих људи, или да остави тим људима, да се они побрину за то, својрвољно појединачно или удружујући се.

Приговори, који се могу наводити против мешања владе, изузевши случај, да мешање нарушава слободу, могу бити тројаки.

Први је приговор ово: поједини људи, могу много вештије извести оно, што има да се изведе него влада. Уопште говорећи, нико није тако способан, да води и пресуди једну радњу, као онај, кога се та радња лично тиче. Ово начело већ по себи, осуђује некадашње пачање законодавства или владе, у обичну радњу заната. Ову страну овог предмета, довољно су испитали политички економи, и она је само издалека сродна, начелима наше расправе.

Други приговор стоји већ у мало ближем односу према нашем предмету. У многим случајевима, мада и поједини не би тако ваљано извршили, као часници владе; ваљало би неке ствари ипак оставити појединима, а не влади, да би се тиме унапредило њихово душевно васпитање, да би се поштрила њихова ревност, да би се извежбало њихово суђење, да би их тако свестрано упознали са задацима живота, са којима треба они да се баве. Ако то и није једини, а оно је главни узрок, који препоручује да се установи порота (у неполитичким стварима), слободна, народна месна и општинска управа и својевољне задруге, за занатлијска и човекољубива предузећа. То нису питања слободе, која су из далека сродна нашем предмету, то су питања развитка. Ми и не можемо овде, као средства за народно васпитање, разлагати, али она си истинска школа за сваког грађанина; практични део политичка васпитања слободног народа; она су делокруг, који извлачи појединца, из уског круга себичних, личних породичних ствари, па га учи, како да разуме опште ствари, како да користи опште користи; она га навикавају да ради, по опште или бар полу опште корисним побудама; упућују га, да управи очи на оне циљеве, које не раздвајају, већ воде слози грађане једне земље. Без ових обичаја и способности, слободи се не да устав, ни извести ни одржати, као што то најјасније сведочи, пролазно трајање политичке слободе, у оним земљама, где се она не ослања на довољну месну слободу. Сва преимућства, која смо навели у овом испитивању, што имамо од слободног личног развитка и разних положаја у животу, препоручују, да чисто месним стварима руководе месне власти, да великим занатлијским предузећима управљају они, који су подмирили трошкове око тога. Влада хоће, да управља свуда подједнако са предузећима.